

A MAGYAR SZENT KORONA FERDE KERESZTJÉRŐL

A néphagyomány és a közvélekedés adatai

JUNG KÁROLY

A Magyar Szent Korona keresztpántjainak csúcsán lévő „ferdén álló latin kereszt” látványát megszokta minden magyar szemlélő, akár középkori koronázási ékszerünk képi ábrázolását nézi, akár a Kossuth-címer felett látja. Úgy tűnik, része lett az utóbbi két évszázadban a magyar államiság jelképeinek, külön hangsúlyt kölcsönözve ezzel a Szent István-i örökség legendákba vesző történelmi távlatának. Hogy az aranykeresztnek ez lenne eredeti helyzete is, valószínűleg korántsem számít(ott) meggyőzőnek a szemlélők legtöbbször szemében. Éppen ezért a történészeket, a művészettörténészeket (sőt: a technikatörténészeket!) évszázadok óta (!) foglalkoztatja a ferdeség oka; s nemcsak őket: a néphagyomány prózai elbeszélésekben megfogalmazódó „oknyomozása” ugyancsak kereste az ok(ka)t, s a választ is megadta a maga sajátos módján. Nemzeti történelmünk jeles évfordulója kapcsán éppen ezért az alábbiakban áttekintjük a kérdés hosszú idő óta felgyülemlett számos adatát; azokat is, amelyek általánosan ismertnek tűnnek, azokat is, amelyek kevésbé, s azokat is, amelyek lappangó cikkekben, népköltési szövegközlésekben szunyadnak. A millennium mellett további apropónk az lehet, hogy az összes lehetséges területre kiterjedő áttekintésről tudomásunk nincs, valamint az, hogy a (mifelénk is) általános vélekedés szerint a Szent Korona keresztje akkor ferdült el, amikor Kossuthék – Törökországba menekülésük előtt – Orsovánál (tehát errefelé) a többi koronázási ékszerrel és a koronázási paláttal együtt elásták. Mint majd látható lesz, ez csak egyike a lehetséges mondai értelmezésnek, annyiban

azonban fontos, hogy ez az utolsó valóban lezajlott történelmi esemény, amelyhez a néphagyomány a kereszt elferdülését köti.

Kiindulásul vegyük szemügyre a történészeknél olvasható adatokat; nem arról van szó természetesen, hogy minden művet kézbe vettünk, melyben a Koronáról szó van. Inkább azokban a művekben nyomoztunk az elferdült kereszttel kapcsolatban magyarázatok után, amelyek az utóbbi esztendőkből Szent Koronánk leggyakrabban forgatott és leginkább idézett alapműveinek számítottak.

Bertényi Iván összefoglalása sem első kiadásában, sem pedig millecentenáriumi új kiadásában nem szentel külön figyelmet a kereszt ferdeségének. Egyetlen helyen utal arra, hogy nyilván több elmélet szólhat erről. Abban a részben, ahol Ottó bajor herceg a megszerzett koronával Magyarországra indul (1305), s útközben elveszti, majd megtalálja a csobolyóba rejtett koronát, írja: „Egyes kutatók egyébként ezt az esést okolták azért, amiért a korona tetején levő latin kereszt ferdén áll.” Arról nincs szó, hogy a többi kutató hogy vélekedik. Idéz azonban egy fontos adatot, melyből megtudható, hogy a „latin kereszt” a 18. század utolsó harmadában már ferde volt. Amikor II. József 1784-ben elrendelte, hogy a magyar koronázási ékszereket a bécsi udvari kincstárba helyezték el, a pedáns osztrák tisztviselők jegyzőkönyvet vettek fel. Ebben olvasható: „Az ország Szent Koronája, amelynek keresztje egyik oldalra elnyomódott. Fekete őrző tékában, illetve szekrényben.” A Kovács Éva–Lovag Zsuzsa által írt és kiadott reprezentatív képes monográfiában a Korona ferde keresztjének okát nem taglalják; beszélnek azonban arról az elméletről, hogy a ma is látható kereszt nem az eredeti; azt 1551-ben Izabella királyné letörte, s János Zsigmondnak adta át, aki azt mellén viselte. Valószínűleg ereklyetartó keresztből volt szó, melyben Krisztus Szent Keresztjének szilánkját őrizték. Ehhez kapcsolódott a hiedelem, hogy „akinél ez a kereszt van, ahhoz vissza-kerülnek azok a hiányzó részek is, melyek eddig e kereszt hatalmának alávetve, hozzá tartoznak”. Az eredeti kereszt végül II. Rudolf császárhoz került, onnantól útja nem követhető. A mai kereszt (a ferde) tehát 1551 után készült pótlás. (Ez az elmélet nem tekinthető egyezményesen elfogadottnak.)

Rómer Flóris régész és művészettörténész külön cikket szentelt a Szent Korona ferde keresztjének. Ezt a cikket a kérdéskör kutatói nem szokták hivatkozni, annak ellenére, hogy egy sor olyan adatot tartalmaz,

mely másutt nem olvasható. Az 1873-ban megjelent cikkben található, hogy a ferde kereszt Decsy Sámuel munkájában (1792) tűnik fel először, majd utána Koller J. latin művében (1800), 1815-től már fametszetes naptárakban bukkan fel. Rómer megállapítja, hogy pecséteken és címereken korábban nem található, ezért a kereszt ferdeségét nem tartja korainak. Egyéb adatairól később.

Ipolyi Arnold 1886-ban monográfiát írt a magyar koronázási jelvényekről. Ebben – a ferdén álló kereszt kapcsán – írja az alábbiakat, melyek azóta is – úgy tűnik – elfogadott racionális magyarázatnak számítanak: „Ezenfelül még a felső római korona tetőpontján, lemezeinek keresztézése központján kereszt van alkalmazva, mely jelenleg s régóta már *oldalt félredőlvé mozog*. A korona régibb története efelől csak annyit említ, hogy a korona viszontagságos eseményei valamelyike alkalmával, talán midőn a bajor Ottó által vitetett, az útra leesve görbült el a kereszt. A korona újabb vizsgálata szerint görbe helyzetének oka, hogy az alsó csavar, mely a pántban lehelyezve tartja, nem a kereszt hosszú szára tengelyének irányulva van befúrva, hanem oldalt.”

Az elmúlt esztendőkből (főleg a millecentenárium során) szinte kizárólag az Ottó herceg kalandja kapcsán (krónikás adatokra alapozott) legenda volt olvasható a Szent Korona ferde keresztje magyarázataként, illetve a fentebb idézett Ipolyi-féle racionális – szinte „technikatörténeti” – indoklás, mely a Korona tüzetes vizsgálatán alapult. Ezzel azonban korántsem merültek ki a lehetséges források. Az alábbiakban éppen ezeket fogjuk áttekinteni, mintegy arra utalva, hogy a közvélekedés és a népi képzelet ennél sokkal gazdagabb hagyományt csillantott meg.

Ipolyi ugyan utal rá fentebb említett monográfiájának irodalomjegyzékében (ez azonban nem hatotta meg a kérdéskör későbbi kutatói(t), hogy Rómer Flóris külön cikkben foglalkozott a ferde kereszt kérdésével. Magunk fentebb már idéztük adatainak egy részét, vannak azonban további adatai is, amelyek eddig kiaknázatlanul heverték, elsősorban a néphagyomány kutatói előtt. Mint cikkének bevezetéséből kiderül, a Korona ferde keresztjének eredete akkor éppen a bécsi érdeklődőket foglalkoztatta, ezért maga összefoglalta a vele kapcsolatos ismereteit, majd a lap olvasóit (a *Magyarország és a Nagyvilág* című lapban jelent meg a cikk) arra szólította fel, hogy a kérdéssel kapcsolatos adataikat vele osszák meg. (Nincs róla tudomásunk, hogy ez meg is történt volna.

Ha lett volna, arra Ipolyi nyilván hivatkozott volna.) Lássuk tehát Rómer Flóris további kitűnő adatait:

„Bock Ferenc . . . említi ezen ferdeséget, melynek némelyek nagy fontosságot tulajdonítanak és kezdettől fogva célzottak akarják tekinteni.” Továbbá: „Így lévén a dolog, nem csoda, ha a nép, mely a koronázások alkalmával a szt. ereklyét eléggé láthatja, ezen hiányt észrevevén, annak okát is azonnal kitalálta. Gyermekkoromban hallottam Karolina királyné koronázásakor, hogy a kereszt megkonyult, midőn az égből lehozó angyalok elejtették; vannak, akik Ottó király idejéből származtatják e hibát, mikor a koronát fahordócskába szorították; mások azt állítják, hogy Kis Károly koronázása alkalmával esett le a párnáról, melyen a templomba vitték és ezt rossz előjelnek tekintették, holott a történelem ezen alkalommal csak a királyi zászló elszakítását említi; végre vannak, kik I. Mátyás királynak akarják ezen ferdeére való ütést tulajdonítani. Mindezeket a mesék sorába kell utalnunk, minthogy minden alap hiányával vannak.”

Pompás adatok! Másutt nem olvashatóak, vagy legalábbis nem így olvashatóak. Érdemes őket külön-külön kommentálni. A bajor Ottó herceghez (és magyar királyhoz) kötött hagyomány is változat: fentebb láttuk, hogy a kereszt „megkonyulása” úgy magyarázódik, hogy a koronát tartalmazó csobolyót leejtették (elvesztették), itt viszont már fahordócskáról van szó, melybe beleszorították a koronát, tehát azért görbült el rajta a kereszt. (A csobolyó és a fahordócska említése nem ellentmondás; a Képes Krónika latin eredetijének más-más fordítási megoldását szemlélteni.)

Ennél is érdekesebb (és fontosabb) a Karolina királyné koronázásához kötött hagyomány. Rómer Flóris (1815–1889) mint mondja: gyermekkorában hallotta „Karolina királyné koronázásakor” az egyik változatot. Karolina Ágosta királynét Pozsonyban, 1825. augusztus 25-én koronázták meg, akkor tehát Rómer tízéves (pozsonyi) gyerek volt. Az akkor hallottakat így memorizálhatta. Az a szövege, hogy „a kereszt megkonyult, midőn az égből lehozó angyalok elejtették” talányos is, meg nem is. Az „angyalok hozta Szent Korona” régi magyar hagyományainak szellemében az angyalok bármelyik királyunk koronázása alkalmával elejthették a koronát Szent István óta, de sokkal valószínűbb, hogy a hagyomány éppen Karolina Ágosta koronázásához köti. (Jó lenne a kor – az 1825-ös koronázás – sajtóját és napló-, valamint

memoárirudalmát átfésülni ennek a kérdésnek kapcsán: hátha Rómer Flóris gyermekkori emlékezetén kívül további megerősítő adatok is előbukkannának!) Ez az adat inkább a közvélekedés körébe utalható, mint a néphagyományba, mivel a magyar népmondákban erről nem ismerünk adatokat. Mindenesetre Rómer emlékezete – ha úgy tetszik – egy születő polgári (?) tradíció kezdeteibe nyújthat betekintést.

A II. (Kis) Károly király koronázásához kötött adat – hogy a Szent Korona keresztje akkor görbült volna el, amikor leesett a párnáról – előttünk máshonnan nem ismert. Ez a koronázás egyébként 1385-ben történt, s nyilván Rómer olyan forrásokat ismert, méghozzá történeti forrásokat, melyekben szó van a királyi zászló elszakításáról, melyet rossz előjelnek tekintettek. (Sajnos, Rómer nem nevezi meg forrását, ahonnan az adatot merítette.)

Végül – a néphagyomány szempontjából – különösen fontos a legvégül említett adat, hogy egyesek „I. Mátyás királynak akarják ezen ferdére való ütést tulajdonítani”. Ebben az idézetben ugyanis közvetlen és félreérthetetlen utalás van a magyar Mátyás-mondákra, mégpedig azokra, melyekben Mátyás királlyá választását regélik el. Ezt a kérdést alkalmunk volt áttekinteni külön vizsgálatok alapján megfogalmazott tanulmányban, de abban nem szenteltünk kiemelt figyelmet a Magyar Szent Korona ferde keresztje eredetének. Ennek tárgyalására éppen ez az áttekintés ígérkezik alkalmasnak millenniumunk tiszteletére.

A magyar történeti mondák között külön csoportot képeznek azok a népi elbeszélések, amelyekben a népi képzelet a csodás királyválasztás történetét mondja el. E szövegek túlnyomó többsége az eseményt Mátyás királyhoz köti, vannak azonban változatok, amelyek Szent István királyhoz, sőt Kossuth Lajoshoz kapcsolják a csodás királyválasztást (koronázást)! Mivel a kérdést terjedelmes dolgozatban taglalhattam, itt csak leglényegét ismertetem a jelen áttekintés szempontjából. A csodás királyválasztásnak két sorozata (típusa) különíthető el: az egyikben a királyt felhők alá hajított királyi koronával választják; akinek a fejére (vállára) hullik, az lesz a király, mivel a Teremtő így akarja. Ezt a mondatípust, szinte kizárólag Mátyás királyhoz kapcsolva, horvát epikus énekek (összesen öt), valamint magyar, rutén és más szomszéd népi történeti mondák reprezentálják. (Hogy ez a motívum hogy szüremlett be a szerb és horvát provenienciájú Lelenc Simon-énekekbe – Nahod Simeon –, valamint néhány nagyon kései és rendelkezésre gyártott boszniai

szerb epikus énekbe, arról külön értekeztem.) Ezekben a szövegekben nincs szó a korona ferde keresztjének eredetéről.

A másik sorozat (típus) kizárólag történeti mondákban artikulálódik a cseh, szlovák, magyar, (szlovákiai) horvát néphagyományban, valamint egy elszigetelt (irodalmi indíttatású) szlovén változatban. Ezeknek lényege: a paraszt (szolgalegény, béres, szántóvető) Mátyás kijelenti vele együtt szántó társának, hogy az lesz a király – mivel éppen királyválasztás van az országban –, aki vasasztalról ebédel (reggelizik, eszik). Erre megfordítja ekéjét, s annak lapjáról étkezik. Hitetlen társa kineveti és közli: Mátyásból akkor lesz király, ha földbe szúrt ostornyele (ösztökéje) kihajt (kizöldül, kivirágzik). Mire szántás közben egyet fordul, a földbe szúrt ostornyél (ösztöke) kizöldül; rövidesen angyal(ok) jelenik/jelennek meg nagy zúgással a levegőben, s Mátyás fejére illesztik a királyi koronát. Mátyás ijedtében (zavarában) odasuhint ostorával (ösztökéjével), s ettől kezdve ferde a kereszt a Magyar Szent Koronán. Mint fentebb láthattuk, Rómer Flóris nyilvánvalóan éppen erre a mondaváltozatra utalhatott (1873-ban), bár nem szabad említetlenül hagyni, hogy Czuczor Gergely 1844-ben írt egy Mátyás királyról szóló verset, melyben éppen ezt a csodás királyválasztást verselte meg, mint mondta és írta többször: mátyusföldi népmonda alapján.

E mondatípusban tehát mindig valamelyik magyar királyhoz kötődik a csodás választás és a kereszt elferdülése, lett legyen szó magyar vagy idegen változatokról. Ezt illusztrálандó idézni fogunk néhány variánst, mely alkalmat kínál az egybevetésre is.

A legkorábban feljegyzett magyar változat Kálmány Lajos egyházaskéri gyűjtéséből származik, valószínűleg 1913-ból, nyomtatásban azonban csak 1956-ban jelent meg először.

„Mátyás király azelőtt béres volt. Egyszer álmában angyal jelentette neki, hogy ő lesz a király. A gazdájának hat ökre volt. Amikor szántott, mindig csára hajtotta az ökröket. Egyszer is, amikor a gazdájával szántott, elkezdett esni az eső. Azt mondja a gazdája:

– Jó volna már frustukolni, de mindenütt sár van!

Avval Mátyás megfordította az ekét, a vasa tette a kenyeret, a tarisznyát meg a tézslára akasztotta. Tíz óra körül lehetett az idő, azt mondja a gazdája:

– Ma királyválasztás van; hallod-e Mátyás! Még te is lehetsz király!

– Akkor leszek király, mikor az ostor nyele kizöldell.

Belemennek a másik barázdába, kizöldell az ostor nyele. A barázda közepén fejére száll a korona, és hogy Mátyás az ostorral csapott az ökörre, akkor ütődött félre a kereszt a koronán. Azóta is úgy áll.”

Az első publikált változat Fehér megyéből származik, 1906-ból, s mint látható, kevesebb motívum fordul elő benne, mint az előbbiben.

„Mikor Mátyás királyt megválasztották, még szolgagyerek volt. A koronát az angyalok vitték el neki. Mátyás akkor is a mezőn szántogatott. Csak a nagy fényességre tekintett föl; de mivel nem tudta, hogy mi a csoda ez, isztekéjével oda csapott. A koronát egy kicsit eltalálta, azóta aztán ferde rajt a kereszt.”

Kései változat Penavin Olga székelykevei gyűjtéséből.

„Mátyás király úgy lett király, hogy ő ette meg legelőször a vasasztalról az ételt. A vasasztal pedig egy felfordított eke volt. Mátyás király nem akarta először elvállalni a koronát az angyaltól és ostorával védekezett. Ahogy ráütött a koronára az ostorával, elferdült a koronán a kereszt. Azért van félre a magyar koronán a kereszt.”

Egy szlovákiai horvát változat rövid tartalmi összefoglalása az alábbi. Feljegyezték 1966-ban Devinska Novo Selóban.

Az urak királyt akartak választani. Úgy tartották, hogy aki vasasztalról ebédel, s fejére hullik a korona, az lesz a király. Ott szántott éppen egy paraszt is, ő volt Mátyás király, ő is megállt, felfordította ekéjét, s ő is vasasztalról ebédel. Ekkor nagy zúgással odaszállt egy méhraj, s Mátyás fejére szállt. Ez volt a korona. Mátyás azonban ekekaparójával odasuhintott, eltalálta a korona keresztjét. A kereszt azóta is el van ferdülve a koronán és így van emberemlékezet óta. Így lett Mátyásból király.

Mint említettük, ugyanez a motívum Szent István király személyéhez kötődve is felbukkan, mégpedig elsőül egy cseh mondában.

„Évek előtt a magyarok nem tudván királyt választani, levelet kaptak az égből, hogy királyt kapnak az ég rendelkezése szerint. Az, aki július 8-án vasasztalról eszik, így szól az üzenet, az lesz a magyar király. A gazdag magyar urak tehát mind vasasztalokat csináltattak, és szabad ég alatt ebédeltek. Vasasztalról evett István paraszt gazda is, mert szántás után felfordította ekéjét, mikor a felesége kihozta az ebédet. Így most mi is vasasztalról eszünk! Mondta az ostorosnak és letelepültek. Az angyal pedig már hozta a koronát az égből, és István fejére rakta. István azonban megjedt és ösztökével kezdett védekezni. Eközben nekivágott

a koronának is, aminek nyoma maiglan látszik, mert az egyik keresztet elgörbítette.”

Hasonlóképpen az első magyar király választásához kapcsolódik egy gimesi csángó mondaszöveg.

„Mikor az első királyt akarták koronázni, a gyűlést megcsinálták, külföldökből, mindenünnen a gyűlést. Mikor koronát akartak a király fejibe húzni, akkor ő nem akarta elfogadni, hanem elütötte, a korona eldőlt. Látod-e? A pénzen es megvót a keresztnek az eldőlése. Azért van elferdülve, mert nem akarta felvenni a királyságot, hanem le akarta ütni a fejről.”

A példákat tovább lehetne szaporítani; idézeteink azonban szépen bizonyítják, hogy a magyar és a szomszéd népi hagyományban jól ismeretek a Magyar Szent Korona ferde keresztjének eredetét elmondó történetek. A bukovinai magyar néphagyomány azonban más alapon is „magyarázza” a kereszt ferdeségét. Ezeket a mondaszövegeket kizárólag Bosnyák Sándor gyűjtései alapján ismerjük, másutt nem jegyezték fel őket. Ezek közül is idézünk néhányat mutatványul.

„Azért van elferdülve a kereszt a koronán, mert Magyarországnak azelőtt három tenger mosta a határát, most meg sok le van darabolva belőle. Azér ferdült el a kereszt a koronán.” Valamint: „Az öregektől úgy es hallottam, hogy az árpádházi királyok kihaltával idegenek lettek az uralkodók, és akkor hajlott el a koronán a kereszt.”

Ugyancsak bukovinai magyar hagyományok szerint a Magyar Szent Korona aranykeresztjének ferdesége még Szent István korába, a pogánylázadások idejébe vezet vissza: „Ahogy viaskodtak, Vata a vezér Szent István felé sujtott, s a kardja a keresztet érte, és a kereszt elhajlott az ütéstől, s azóta es úgy van.”

A néphagyomány adatai áttekintésének végén említsük még meg azt a tradíciót, mely szerint a Korona aranykeresztje akkor ferdült el, amikor Mária Terézia mentette ki Budáról a törökök elől, valamint az 1848-as forradalomhoz és szabadságharchoz tartozó szövegeket, melyekben Kossuthék délvidéki menekülése során rejtették el a koronázási ékszereket. Ilyen szövegeket főleg a szabadságharc századik évfordulója jegyében végzett hagyománygyűjtés során jegyeztek fel.

„Kossuth pénzügyminiszter volt, ő ásta el a koronát 1849-ben, Orsován. Akkor görbült el a kereszt a tetején.”

Egy kései, 1993-ban feljegyzett széki szöveg mintha a szabadságharc koronahagyományát ötvözte volna egygyé az Ottó herceg kalandja során megeseett történettel.

„Úgy hallottam, hogy 1849-ben elvitték a koronát, betették egy zsákba, és mikor vitték, a kereszt félre dült. S mikő megtalálták, hát a kereszt féré vót a koronán dülve, és azóta is úgy hagyták.”

Az eddigiek során idézett és ismertetett adatok alapján látható, hogy a hagyomány Szent Koronánk ferde aranykeresztjének eredetét Szent István királytól Kossuth „királyig” nem egy jelentős vagy marginális uralkodóhoz kötötte. Népmondának tekinthető szövegek formájában – eddigi ismereteink alapján – Kálmánynál bukkan fel a XX. század elején, az összes többi változat (akár Mátyáshoz, akár Szent Istvánhoz kapcsolva) kései, ugyancsak XX. századi gyűjtés. Első – a szerző szerint népmondai eredetű – verses irodalmi feldolgozása 1844-ben született, Czuczor Gergelytől. Igaz, bizonyos kutatók már a XIX. század végén élő néphagyományáról beszélnek, ez azonban kortárs szájhagyományozott szövegekkel nem bizonyítható.

Ennek ellenére Rómer Flóris és Ipolyi Arnold – korántsem folklorista szempontú – idézett adataiból látható, hogy a szóbeliségben, a XIX. század elején Pozsonyban, a hetvenes években Pesten is ismertek és meséltek mondaszerű szövegeket a Korona ferde keresztjének eredetéről. „Mindezeket a mesék sorába kell utalnunk” – írta Rómer, s ha terminusa nem is a legpontosabb, látható, hogy „a minden alap hiányával” levő népköltészet körébe utalta őket, s szinte maga is „adatközlővé” vált a sajnos akkor feljegyzetlen mondák rövid tartalmának megörökítésével.

Hogy a cseh mondába hogy került be a ferde keresztől szóló történet, nem tudjuk, de később szlovák és morva változatokról is tud a kutatás (Mátyás kapcsán), s mint láttuk, jelzésszerű felbukkanása a horvát és szlovén folklórban ugyancsak dokumentálható. (Dömötör Ákos „a kereszt elgörbülése a koronán” motívumot vándormotívumnak jelzi, s meg is adja számát a motívindexben: F827.mot. A megadott számot azonban nem sikerült azonosítanunk a nemzetközi motívumindexben.)

Nem elképzelhetetlen, hogy a kereszt elgörbülése a koronán motívum iskolai, olvasókönyvi úton folklorizálódhatott újra, s ezért ismer a kutatás kizárólag kései, XX. századi jobb-rosszabb változatokat. A csobolyóban elvesztett korona története a krónikási hagyományból ismert, a

néphagyományból nem; hogy Kis Károly koronázásakor esett volna le a korona a párnáról, ezt Rómertől tudjuk (bizonyára valamilyen krónikási hagyomány), a néphagyományból ugyancsak nem. Mindenképpen érdekes azonban, hogy Rómer 1873-ban még nem említi azt a hagyományt, amely Kossuthhoz kötődik. Ha ebben az időben már élt volna ez a hagyomány, akkor azt a büntetésből öt esztendő várfogságot letöltő negyvennyolcas honvéd Rómer ismerte volna. A koronát és a többi koronázási ékszert, valamint a palástot 1853-ban találták meg Orsovánál, tehát húsz esztendő alatt még nem alakult ki a korona keresztjének elferdülését magyarázó legkésőbbi szájhagyomány. (Hogy valóban mikortól lehet adatolni, ebben a pillanatban nem tudjuk; mindenesetre az erről szóló adatok is nagyon késeiek.)

Röviden összefoglalva: országalapító Szent István királyunk megkoronázása ezredik évfordulójának előestéjén nagyjából ennyi tudható a neki tulajdonított Magyar Szent Korona elferdült keresztjének eredetéről. Csak sajnálni lehet, hogy történéseink belenyugodni látszanak az Ipolyi által adott elszomorítóan racionális magyarázatba, s a valószínűleg még ismert és kikutatható „minden alap hiányával” levő „mesék sorába utalható” adatokat nem osztják meg az érdeklődő folkloristákkal. A szájhagyomány kincsei ugyanis, még ha valóságalapjukról nem is lehet beszélni, a népi kultúra sajátos szemlélete jegyében teszik gazdagabbá az egyetemes magyar kultúrát. Éppen a legutóbbi időben folklorista tollából született ugyan áttekintés a Szent Korona folklórhagyományairól, de a benne felsorolt adatok nem jelentik a ma megismerhető tradíció teljességét. A magunk áttekintése éppen a további adatok ismertetése okából fogalmazódott meg.

Források és irodalom. Könyvek a Koronáról: *Bertényi Iván*: A magyar korona története. Budapest, 1978. Új kiadása: *A Magyar Szent Korona. Magyarország címere és zászlaja.* Budapest, 1996. *Kovács Éva-Lovag Zsuzsa*: A magyar koronázási jelvények. Budapest, 1980. *Ipolyi Arnold*: A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása. Budapest, 1886. Rómer cikke: *Rómer Flóris*: Miért és mióta ferde irányú a kereszt a magyar szt. koronán? *Magyarország és a Nagyvilág* (Budapest), 9. (1873), No. 41., 513. A csodás királyválasztásról írott dolgozatunk: *Jung Károly*: Királyválasztás feldobott koronával. A horvát szájhagyomány Mátyás királyának alakjához. *Néprajzi Látóhatár*, 8. (1999), No. 1–4., 279–305. (Új kiadása, terjedelmes pótlásokkal és kiegészíté-

sokkal, sajtó alatt hamarosan megjelenő tanulmánykötetünkben: A Pannóniai Énektől a Mária-lányokig. Magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok. Újvidék, 2001. A Kálmány gyűjtötte Mátyás-monda: *Ortutay-Katona*: Magyar parasztesék II. Budapest, 1956. 316–317. A Fejér megyei változat: *MNGY VIII*. Budapest, 1906. 484. Penavin Olga gyűjtése: *ÚMNGY XIX*. Budapest, 1984. 316. A szlovákiai horvát Mátyás-változat: *Bošković-Stulli, M.* red.: Usmene pripovijetke i predaje. Zagreb, 1997. 350. A cseh István-monda: *Ethnographia*, 17(1906). 136. A gyimesi csángó szöveg: *Salamon A.*: Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák. Budapest, 1987. 39. A bukovinai magyar változatok: *Bosnyák Sándor*: A bukovinai magyarok hitvilága II. FA 16., Budapest, 1984. 153. (Bosnyák Sándor további adatait idézi: *Magyar Zoltán*: Szent István a néphagyományban. Budapest, 2000. 150.) Az 1848-as adat: *Dömötör Ákos* szerk.: Hősök és vértanúk. Mondák és visszaemlékezések a szabadságharcról. Budapest, 1998. 23. A széki szöveget idézi: *Magyar 2000*. 160. Az angyalok hozta Szent Korona régi magyar hagyományairól: *Váczy Péter*: Az angyal hozta korona. *Életünk* (Szombathely), 19(1982), 456–466. A Szent Korona folklórhagyományainak legutóbbi áttekintése: *Magyar 2000*. 146–162.

FÜGGELÉK

MÁTYÁS KIRÁLY

CZUCZOR GERGELY

Mátyás király fölötte szereté
A népet, s ez őt nem felejtheté,
Kivált a jó szántóvető népek
Felöle mind maig regélgetnek.

Mátyusföldén az róla a rege,
Hogy ő nem volt nagy úrnak gyermeke,
Ha tán nemes volt is, csak bocskoros,
És mint szegény, lett szolga – ostoros.

Nagy orra volt-e ok, vagy más hiba,
Nem szól felőle a nagy krónika,
Elég az ahhoz, hogy ingerkedék
Matyinkkal a suhancz pórnemzedék.

De Matyi sem kért mástul kölcsön észet,
S pengőbe adta vissza a fapénzt,
S a gúnyolónak oly konczt dobott,
Melyen heted hétig rágódhatott.

Meg volt csinálva, a mit dolgozott,
Minthogy mindent helyén, nyelén fogott,
Nem is vették hát rossz neven neki,
Ha tálbul a húst nem feledte ki.

Egyszer gazdája szántni küldte őt,
Nem tudni, ugart-e, avagy vetőt,
De mélyen járt ekéje, s egyiránt,
Minél többet gazdája sem kívánt.

El délnyi délig így dolgozgatott,
Míg szolgatársa is kiballagott,
S hozzája úgy félvállon szól vala,
Matyink pedig dolgára gondola.

„Hej Matyi, nem tudod, mi hír Budán?
Az úri népek összebujtak ám,
S királyt tesznek; te orrod jókora
Nem szagolod, ki lesz a nép ura?”

A szolga szólt, röhentve jó nagyot,
Matyink reá ilyen választ adott:
„Az új királyt ma angyalok teszik,
S az lesz, a ki vas asztalrul eszik.”

Erre az ekéjén egyet vetett,
S a felfordult szántóvasról evett,
Midőn a szolgálta látta, mit mivel,
Szólott fitymálkodás igéivel.

„Koldúsvezér! ha ostromom nyele
Addig kihajt, s leszen zöld levele,
Mig a dűlőn egy fordulót teszek,
Te úgy király, s én bolondod leszek.”

S hogy eshetett, hogy nem, de úgy esett,
Az ostornyélnek zöld levele lett,
S im angyalok koronát hoztanak,
Matyink felé szárnynyal csattogtanak.

Matyink ijedten ösztökét emel,
Hogy a koronát távolítsa el,
De épen csak hegyén találta ezt,
Azóta görbe rajta a kereszt.

S akarta, vagy nem, de a korona
Matyink fejére szállva ragyoga,
S belőle oly király kerekedett,
Kinél különb grófbul sem telhetett.

(1844)